

Tuomas Laine-Frigren

Psykologia ja lastensuojelupolitiikka Unkarissa 1956 jälkeen

Sosialistisessa Itä-Euroopassa tapahtui Stalinin kuoleman jälkeen tiedepoliittinen suunnanmuutos, johon kuului myös aikaisemmin ideologisista ja poliittisista syistä leimatun psykologian rehabilitoiminen. Unkarissa psykologian kenttä aktivoitui vuoden 1956 kansannousun jälkeen osana János Kádárin (1956–1989) paternalistista sosiaali- ja hyvinvointipolitiikkaa. Tuomas Laine-Frigren tarkastelee artikkelissaan, miten etenkin lastensuojelun ja kasvatuksen kentät tarjosivat psykologeille mahdollisuuksia profiloitua sosialistisen yhteiskunnan rakentajina ja uudistajina.

Toisen maailmansodan kokemus merkitsi suurta nostetta psykologialle ja psykoterapialle,¹ ja sodanjälkeisinä vuosikymmeninä alan ammattilaiset omaksuivat asiantuntijarooleja osana julkista hyvinvointi- ja sosiaalipolitiikkaa.² Neuvostoliiton etupiiriin tulleissa valtioissa hyvinvointia jaettiin kuitenkin poliittisella käskyllä, tiettyjä yhteiskuntaryhmiä suosien ja toisia ulos sulkien. Lisäksi ajateltiin, että perusluonteeltaan ”kapitalismiin” kuuluvien ongelmiin vastaamiseksi syntynyt sosiaalipolitiikka olisi täystyöllisyyteen perustuvassa sosialismissa tarpeetonta. Sosialismiin ja kommunismiin siirryttäessä vanhan järjestelmän jäänteinä ymmärrettyjen sosiaalisten ja psykologisten ongelmien väitettiin katoavan, vieläpä nopeassa tahdissa.³

Sodan hävinneessä Unkarissa psykologit osallistuivat näkyvästi maan jälleenrakentamiseen ja tulevaisuutta koskevaan keskusteluun lyhyen poliittisen pluralismin kautena (1945–1948). Muun muassa kansainvälisesti merkittä-

vän Budapestin koulukunnan edustajat nousivat useiden mentaalihygienian tai kasvatuksen alan julkisten instituutioiden johtoon.⁴ Tilanne kuitenkin muuttui varsin pian. Kominformin perustamisen sekä Titon ja Stalinin konfliktin (1947/1948) jälkeisessä kylmän sodan kiristyneessä ilmapiirissä valtaan nousseet kommunistit pyrkivät seuraamaan Neuvostoliiton mallia myös tieteen, ideologian ja kulttuurin taistelukentillä.⁵ Psykologia sai sosiologian ja mendeliläisen genetiikan tavoin ”porvarillisen pseudotieteen” leiman, ja alan tieteelliset instituutiot, järjestöt ja julkaisutoiminta lakkautettiin.⁶

1. Graham Richards, *Putting Psychology in its Place. Critical Historical Perspectives*. Routledge 2010, 368–370; Ian Dowbiggin, *The Quest for Mental Health. A Tale of Science, Medicine, Scandal, Sorrow, and Mass Society*. Cambridge University Press 2011, 133–134.

2. Ellen Herman, *The Romance of American Psychology. Political Culture in the Age of Experts*. University of California Press 1995; Dowbiggin 2011, 132–145; Rhodri Hayward, *The Pursuit of Serenity. Psychological Knowledge and the Making of the British Welfare State*. Teoksessa Sally Alexander & Barbara Taylor (toim.) *History and Psyche. Culture, Psychoanalysis, and the Past*. Palgrave McMillan 2012, 283–304; Karin Zetterqvist Nelson & Bengt Sandin, *Psychodynamics in child psychiatry in Sweden, 1945–85. From political vision to treatment ideology*. *History of Psychiatry* 24 (2013), 308–325.

3. Tony Judt, *Postwar. A History of Europe since 1945*. Pimlico 2007, 74; Sándor Horváth, *Két emelet boldogság. Mindennapi szociálpolitika Budapesten a Kádár-korban*. Napvilág kiadó 2012, 26–27; Zsuzsa Ferge, *Fejezetek a magyar szegénypolitika történetéből*. Kávé Kiadó 1998, 99.

4. Pál Harmat, *Freud, Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis*. Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem 1986, 246–259; Géza Sáská, *Alkalmazott lélektan és reformpedagógia 1945 után. Értelmezési kísérlet 1. rész*. *Beszélő* 13:1 (2008), passim; Judit Mészáros, *Progress and Persecution In the Psychoanalytic Heartland. Antisemitism, Communism and the Fate of Hungarian Psychoanalysis*. *Psychoanalytic Dialogues* 20 (2010), 608–611.

5. Michael David-Fox & György Péteri, *Academia in Upheaval. Origins, Transfers, and Transformations of the Communist Academic Regime in Russia and East Central Europe*. Greenwood 2000, 203–208.

6. Tibor Huszár, *Hatalom rejtejt dimenziói. Magyar tudományos tanács 1948–1949*. Akadémiai kiadó 1995; Imre Knausz, *A magyar ”pedológia” pere – 1948–1950*. Teoksessa Anna Borgos (toim.) *Mérei élet-mű. Tanulmányok*.

Vuoden 1956 Unkarin kansannousu toi asioihin jälleen uuden käänteän. Poliittisen ja kasvatustelsiitin näkökulmasta liian moni nuori oli osallistunut kansannousuun ase kädessä. Myös kaupunkien työläiskorttelien lastensuojeluongelmat osoittivat, että ”poikkeava” käyttäytyminen ei ehkä ollutkaan vain jäännös kapitalistisesta menneisyydestä vaan kenties sosialismisissäkin uusiutuva asiointi. Unkarin Sosialistisen Työväenpuolueen (MSZMP) pääsihteeri János Kádárin politiikan tavoitteeksi tulikin ihmisten sopeuttaminen yhteiskuntaan, työpaikkaan, kouluun ja perheeseen mahdollisimman optimaalisesti. Psykologialta odotettiin nyt ihmistä ja yhteiskuntaa koskevaa, yleistettävissä ja sovellettavissa olevaa tietoa yhteiskuntasuunnittelun tueksi.⁷

Tässä artikkelissa tarkastelen pseudotieteeksi leimatun, mutta Neuvostoliiton kommunistipuolueen 20. kongressin (1956) jälkeen sosialistimaissa uudelleen löydetyn (*reinvented*) psykologisen asiantuntijatiedon diskursiivista rakentamista osaksi János Kádárin Unkarin (1956–1989) paternalistista sosiaali- ja hyvinvointipolitiikkaa.⁸ Erityisesti kysyn, millainen rooli kasvatusta ja lapsipsykologeilla oli prosessissa, jossa sosiaalipolitiikan roolia yhteiskunnan legitimoitettiin ja jatkuvuutta tukevana tekijänä arvioitiin uudelleen vuoden 1956 kansannousun jälkeen. Millaiselle tiedolle heidän diskurssinsa perustui ja mistä lähteistä psykologien toimijuus muuttuneessa poliittisessa ja yhteiskunnallisessa tilanteessa nousi?

Tarkastelen psykologian roolia yhteiskunnallisen hallinnan (*governmentality*) perspektiivistä osana laajempaa sosiaalista ja kulttuurista käymistilaa. Sosiologi Nikolas Rosea mukaillen kiinnitän huomiota historiallisesti kontingenttiin hetkeen, jolloin sosiaaliset ja psykologiset ongelmat nousivat vallanpitäjien huomion kohteeksi ja näyttäytyivät sekä johtavien poliitikkojen että ammattilaisten mielestä merkittävinä ja ratkaisua vaativina.⁹ Lastensuojelun nousu poliittiseksi kysymykseksi tuki aikaisemmin ideologisista ja tiedepoliittisista syistä marginalisoidun psy-

kologian ammatillistumista. Osallistuessaan keskusteluun sosiaalisen kontrollin keinoista ja ehdoista psykologit pyrkivät valtaamaan asiantuntijarooleja sekä perheessä tapahtuvan kasvatustussprosessin rationalisoinnina että sosialistisen yhteiskunnan rakentajina.

Kiinnitän huomiota myös 1960-luvulla kehittyneen unkarilaisen kasvatustsneuvola-instituution ja sen hoitoideologian argumentointiin. Lapsi- ja kasvatustspsykologit pyrkivät soveltamaan ajan kansainvälistä psykologista tietoa ja omaa tutkimustraditiotaan sosialistisen yhteiskunnan instituutioiden reformoimiseksi. Teemaa tutkineen Lynne Haneyn tapaan käsitän kasvatustsneuvolan erilaisten pyrkimysten, ideologioiden ja intressien areenana, jossa psykologian ammattilaiset kohtasivat eri syistä ongelmalliseksi koetut lapset ja perheet yhtäältä kontrollivaltaa käyttävinä valtion psykologeina ja toisaalta terapeutteina.¹⁰

Ú-M-K 2006, 161–180; Csaba Pléh, *A Lélektan története*. Osiris Kiadó 2010, 542–543. Psykologisen lapsitutkimuksen ja psykologien testien käytön kieltävästä ”pedologia-oikeudenkäynnistä” ja pedologiasta yleensä ks. David Joravsky, *Russian Psychology. A Critical History*. Basil Blackwell 1989, 345–353.

7. Jenő Salamon, *Pszichológiai kutatások távlati terve*. *Magyar Pszichológiai Szemle* 22:1–2 (1965), 14–19; Pál Gegesi Kis, *A pszichológiai kutatás elméleti és gyakorlati eredményei és perspektívája hazánkban, külföldön* tekin-tettel felszabadulásunk 20. évfordulójára. *Magyar Pszichológiai Szemle* 22:1–2 (1965), 1–13; Anssi Halmesvirta, *Searching for the Social Man*. Hungarian and Finnish Psychologists Collaborate. Teoksessa Anssi Halmesvirta (toim.) *Kádár's Hungary – Kekkonen's Finland*. University of Jyväskylä Press 2002, 264; Tuomas Laine-Frigen, *Ryhmäterapiaa sosialistisessa kirjapainossa*. *Idäntutkimus* 20:3 (2013), 37–51.

8. Lynne Haney, *Inventing the Needy. Gender and the Politics of Welfare in Hungary*. University of California Press 2012, 91–97; Horváth 2012.

9. Nikolas Rose, *Inventing Our Selves. Psychology, Power, and Personhood*. Cambridge University Press 1998, 104.

10. Haney 2002, 119–130. Hoitoideologia (*treatment ideology*) viittaa tässä niihin vallitseviin, tieteellisesti artikuloituihin uskomuksiin ja ideoihin, jotka ohjasivat kasvatustsneuvola-psykologian käytäntöjä ja mahdollistivat intervention lapsen ja perheen elämään. Ks. Zetterqvist & Sandin 2013, 310.

Aineistona käytän psykologien tuottamaa aikalaisdiskurssia, jota löytyy runsaasti erityisesti 1950-luvun lopulla uudelleen perustetuista alan aikakauskirjoista sekä suurelle yleisölle tarkoitettuista populaareista oppaista.¹¹ Niiden ohella käytän Unkarin Sosialistisen Työväenpuolueen (MSZMP) Agitaatio- ja Propagandakomitean raportteja, vuonna 1958 perustetun Valtakunnallisen Lasten- ja Nuortensuojeluneuvoston tuottamia, lastensuojelun tilaa koskevia selontekoja sekä Budapestin kaupungin tuottamaa aineistoa.

Psykologia diktatuureissa

Psykologia-tieteiden ja diktatuurien suhdetta on usein tarkasteltu joko korostamalla psykiatrian käyttöä sortovallan välineenä (neuvostopsykiatria) tai tieteenalan ”edistyksen” kapeasta perspektiivistä. Toisaalta tutkimuksen keskiössä ovat olleet tieteentekijöille asetetut ahtaat rajat (rautaesirippu) ja vastaavasti intellektuellien jopa legendaarisiksi arvioitu kyky selvittää vaikeissa oloissa.¹² Asiantuntijatiedon ja politiikan suhteiden tutkimusta valtiososialismin historian tutkimuksessa on rajoittanut myös kylmän sodan aikana syntynyt totalitaristinen narratiivi.¹³

Usein toistuva ajatus on, että yksipuoluejärjestelmä ei poliittisia tabuja vaaliessaan kyennyt tunnistamaan – tai tunnustamaan – reaalisesti olemassa olevia yhteiskunnallisia ongelmia ja siksi myöskään ongelmia koskevaa tieteellistä kiinnostusta ei joko ollut tai tutkimus itsessään oli ideologian vääristämää. Neuvostoliiton mallin mukaisesti rakennetun tieteen ja korkeakoulutuksen kentän muutoksia tarkasteltaessa monet kansalliset kehityspiirteet, mutta myös erilaiset rajoja ylittävät prosessit ovat saattaneet jäädä vähäiselle huomiolle.¹⁴ David C. Engermanin mukaan yhteiskuntatieteiden kylmän sodan ajan historiografiaan on yleisemminkin vaikuttanut termin ”kylmän sodan tiede” (*Cold War Science*) aiheuttama eräänlainen ylimäärittyneisyys.¹⁵

Uudempi psykologian ja psykiatrian historian tutkimus onkin kiinnittänyt yhä enemmän huomiota tiedontuotannon ja sen yhteiskunnallisten sovellusten sosiaaliseen kontekstiin.¹⁶ Myös kiinnostus erilaisten poliittisten järjestelmien ”psykologioihin” on lisääntynyt. Esimerkiksi Itä-Saksan (DDR) psykologian ja psykiatrian historiaa tutkineen Greg Eghigianin mukaan DDR:n poliittinen eliitti ymmärsi psykologisen asiantuntijatiedon roolin yhteiskuntaan sopeuttamisen näkökulmasta, mutta myös kiinteässä yhtey-

11. Tutkimusta varten on käyty läpi artikkeleita ja tutkimusraportteja, jotka ovat ilmestyneet kahdessa alan keskeisessä akateemisessa aikakausjulkaisussa *Magyar Pszichológiai Szemle* (1960–) ja *Pszichológiai Tanulmányok* (1958–).

12. Roger Smith, *The Fontana History of the Human Sciences*. Fontana Press 1997, 797–798; Greg Eghigian, Care and Control in a Communist State. The Place of Politics in East German Psychiatry. Teoksessa Marike Gijswijt-Hofstra (toim.) *Psychiatric Cultures Compared. Psychiatry and Mental Health Care in the Twentieth Century: Comparisons and Approaches*. Amsterdam University Press 2006, 183–185.

13. Alexei Yurchak, *Everything Was Forever Until it Was No More. The Last Soviet Generation*. Princeton University Press 2005, 4–6; Sheila Fitzpatrick, Revisionism in Retrospect. A Personal View. *Slavic Review* 67:3 (2008), passim; Sari Autio Sarasmo & Katalin Miklóssy, *Reassessing Cold War Europe*. Routledge 2011, 2–4; Riikka Nisonen-Trnka, *Science With a Human Face. The Activity of the Czechoslovak Scientists František Šorm and Otto Wichterle during the Cold War*. Acta Universitatis Tamperensis 1729. Tampere University Press 2012, 26.

14. György Péteri, *Academia and State Socialism. Essays on the Political History of Academic Life in Post-1945 Hungary and Eastern Europe*. Columbia University Press 1998, 2–3; Susanne M. Cohen, *Communicating Change in a Transforming State. Globalization and the Politics of Office Communication in Urban Russia*. University of Michigan 2010, 176–238.

15. David C. Engerman, Social Science in the Cold War. *Isis* 101 (2010), 393.

16. Kurt Danziger, Universalism and Indigenization in the History of Modern Psychology. Teoksessa Adrian C. Brock (toim.) *Internationalizing the History of Psychology*. New York University Press 2006; Joy Damousi & Mariano Ben Plotkin (toim.) *Psychoanalysis and Politics. Histories of Psychoanalysis Under Conditions of Restricted Political Freedom*. Oxford University Press 2012.

dessä sosialistisen yhteiskunnan uudistamisen visioihin. Stalinismin aikana ihmismielen dynamiikkaa tutkinut psykologia oli leimattu ideologiseksi ”deviaatioksi”. 1960-luvulta alkaen psykologien levittämä ihmiskuva oli sensitiivisempi yksilön sisäisen maailman autonomialle. Yksilön nähtiin rakentuvan ympäristön ja mielen monimutkaisen yhteisvaikutuksen tuotteena. Eghigianin mukaan tämä ajatus myös artikuloitiin osaksi sosialistisen persoonallisuuden rakentamisen utopiaa.¹⁷

Kansainvälisen ja vertailevan otteen lisääntymisestä huolimatta Itä-Euroopan ja itäisen Keski-Euroopan kehitystä psyko-tieteiden alalla on kuvattu varsin vähän. Yhtäältä tutkimuksissa on pitkään vaikuttanut edistyskeskeinen ja tieteen-sisäisiin tekijöihin rajoittuva, myös *whiggistiseksi* kutsuttu ”voittajien” näkökulma.¹⁸ On myös ajateltu, että 1900-luvulla tapahtunut psykologisen asiantuntijatiedon nousu yhteiskunnallisten prosessien hallinnan välineeksi olisi ollut vain poliittiseen liberalismiin kuulunut ilmiö.¹⁹ Tässä artikkelissa pyrin täydentämään vallitsevaa kuvaa Unkarin esimerkin avulla.

Tiedepolitiikan käänneet

Kommunistinen tiede- ja korkeakoulutuspolitiikka ja sen muutokset asettivat omalta osaltaan yleiset raamit unkarilaisen psykologian kentän kehitykselle. Stalinistisen mallin mukainen tiedepolitiikka palveli kylmän sodan tarpeita ja raskaaseen teollisuuteen perustuvaa ylhäältä johdetun nopean modernisaation politiikkaa.²⁰ Sen sijaan ihmismielen dynamiikasta kiinnostunut psykologia ei sopinut sosialistisessa julkisuudessa tuotettuun kollektivistiseen ihmiskuvaan ja dogmaattisesti käsitettyyn marxismi-leninismiin, jonka mukaan ihmisen toiminta oli ennen kaikkea materiaalis-sosiaalisesti määrätynyt.²¹

Asiantuntijatiedon rooli yhteiskuntasuunnittelussa kasvoi Stalinin kuoleman jälkeen, jolloin yhteiskunta- ja ihmistieteitä ryhdyttiin rehalloimaan osana pääministeriksi nousseen Imre

Nagyn reformipolitiikkaa. Erityisesti Nagylle läheinen kansantaloustiede hyötyi uudesta nosteesta, mutta myös psykologiaa ryhdyttiin vetämään osaksi keskusjohtoista tiedepolitiikkaa.²² Psykologian, kasvatuksen ja politiikan yhteys tuli esille myös kansannousun alla vuonna 1956. Osana kansannousuun johtanutta poliittista kuohuntaa marginaalista nousseet psykologit ja pedagogit kävivät julkista keskustelua alan ammatillistamisen tarpeesta.²³ Näissä keskusteluissa psykologia liittyi erityisesti ”ihmiskasvoisen”, Unkarille sopivan sosialismin luomiseen, jossa psykologisesti perustellulla kasvatuksella olisi oma merkittävä roolinsa. Kansannousun väkivaltaisen tukahduttamisen jälkeen myös psykologian poliittinen kärki tylsistyi, mutta eräänlainen yhteiskunnallis-professionaalinen eetos säi-

17. Greg Eghigian 2006, 185. Greg Eghigian, *Homo Munitus, the East German Observed*. Teoksessa Katherine Pence & Paul Betts (toim.) *Socialist Modern. East German Everyday Culture and Politics*. University of Michigan Press 2006, 42, 51; Stefan Busse, *Gab es seine DDR-Psychologie? Psychologie und Geschichte* 5 (1993), 40–63.

18. Jussi Silvonon, *Psykologian uuden historian näkökulmia*. Teoksessa Katri Komulainen, Hannu Rätty & Jussi Silvonon (toim.) *Hulluudesta itsehallintaan. Uuden historian näkökulmia psykikkisiin ilmiöihin ja ammattikäytäntöihin*. Joensuun yliopisto 2006, 21.

19. Rose 1998, 101–105; Nikolas Rose, *Governing the Soul. The Shaping of the Private Self*. Free Association Books, 1999, 10–11. Rosen kritiikistä ks. esim. Adrian C. Brock, *Psychology and Liberal Democracy. A Spurious Connection?* Teoksessa Brock (toim.) 2006, 152–162.

20. David-Fox & Péteri 2000, 205–206. Esimerkiksi vuoden 1947 valtionbudjetista tiede ja korkeakoulutus saivat kokonaisuudessaan vain puolet armeijan rahoituksesta. Tämä oli noin 53 prosenttia siitä, mitä vuosina 1937–1938 amiraali Horthyn Unkarissa annettiin Tiedeakatemialle.

21. Kollektivismiin suhteesta 1950-alun Unkarin työn diskurssiin ks. Márton Szabó, *Diszkurziv térben*. Scientia Humana 1998, 44–45.

22. MOL M-KS 288. f. 33/1960/25. ö.e. Jelentés az MTA Társadalomtudományi intézeteinek tudományos és ideológiai munkájáról; Johanna Bockman, *Markets in the Name of Socialism. The Left-wing Origins of Neoliberalism*. Stanford University Press 2011, 105–133.

23. Balatonfüredi pedagógus konferencia. 1956 október 1–6. Rövidített jegyzőköny. Pedagógiai Tudományos Intézet. Kézirat 1957.

lyi. Monet yhteiskunnallisesti aktiiviset intellektuellit rakensivat identiteettinsä uudelleen *ammattilaisina* Kádárin ajan pragmaattisessa poliittisessa kulttuurissa.²⁴

Unkarilaisen psykologian rehabilitaatio-prosessissa merkittävää tiedepoliittista valtaa käytti lastenlääkäri Pál Gegesi Kis (1900–1993), jonka toiminnan ja verkostojen avulla psykologian julkaisutoiminta ja tieteenalan institutionalisoituminen käynnistyi uudelleen 1950-luvun lopulla. Myös lastensuojeluproblematiikan psykologisen artikuloitumisen kannalta yliopistollista lastenkliniikkaa johtaneen Gegesin rooli oli tärkeä. Yhdessä psykoanalyttikko-kollegansa, unkarilaista objektisuhdekoulukuntaa edustaneen Lucy Liebermannin (1899–1967) kanssa Gegesi julkaisi useita ”patologista persoonallisuutta” käsitteleviä lasten- ja kasvatuspsykologian alaan kuuluvia tekstejä. Unkarilaisen psykologian traditioon kuuluikin vahva kasvatus- ja lapsipsykologian painotus, jolla oli myös kiinteä yhteys yhteiskunnallisiin sovelluksiin.²⁵ Usko lapsen paremman tulevaisuuden lunastajana oli perinteisesti vahva. Sosiaalipsykologisesti orientoituneet lapsipsykologit uskoivat myös vahvasti siihen, että lasta koskevan tieteellisen tiedon avulla tämän kehitystä voitaisiin ohjata poliittisten ja yhteiskunnallisten päämäärien mukaisesti.

Edellä sanotusta huolimatta psykologiassa oli ”pehmeänä tieteenä” lähtökohtaisesti varsin pieni rooli unkarilaisessa tieteellis-teknisen vallankumouksen ajan luonnontieteitä ja insinöörialoja suosineessa tiedepoliitikassa. Sen yhteiskunnallinen merkitys tunnustettiin kuitenkin asteittain. Psykologian ammatillistumisen kannalta tärkeää oli, että myös *sosiaalipoliittikan* käsitettä ryhdyttiin arvioimaan uudelleen vuoden 1953 jälkeen. Erityisesti työväestön sosio-ekonomisen aseman ja lastensuojelu palasivat poliittisen päätöksenteon agendalle. Vuoden 1956 kansannousun tapahtumien jälkeen poliittinen johto tarvitsi uutta legitimaatio-perustaa, jota myös poliittisen kriisin sotilaalliseen tukahduttamiseen osallistunut Neuvostoliitto uusilta johtajilta

odotti.²⁶ 1960-luvun alkuvuosina tapahtunut sosiologian ja psykologian akateeminen institutionalisoituminen liittyi osin myös tähän kehitykseen, jossa yhteiskuntapolitiikkaa haluttiin tukea yhteiskuntatieteellisellä tiedolla. Molemmilla aloilla syntyi myös hybridimäisiä asiantuntijarooleja, joissa kriittisen intellektuellin tiedonintressi yhdistyi teknokraatti-asiantuntijan rooliin.²⁷

Psykologia, lastensuojelu ja vastavallankumouksen aave

Lastensuojelun poliittista roolia ilmensi sisäministeriöön kytköksissä olevan valtakunnallisen lastensuojeluneuvoston (OGYIT) perustaminen tietoa kerääväksi ja koordinoivaksi elimeksi vuonna 1958. Neuvoston suojelijana toimi puolueen kakkosmies eli vuoden 1956 jälkeen työläismiliisin uudelleen organisoinnista vastannut Ferenc Münnich. Neuvoston perustaminen ilmensi osaltaan nuorisorikollisuuden herättämiä pelkoja (*moral panic*), mutta synnytti samalla suuren nosteen lastensuojelun ja sen lähialojen tieteelliselle tutkimukselle.²⁸

Neuvoston agendaa luotiin ”vastavallankumouksen” kontekstissa. Sen perustamista pohjustavan raportin (1957) mukaan nuorisorikollisuus oli tosin ollut kasvussa jo ennen vuoden 1956 tapahtumia, mutta erityisesti sen jälkeen. Yhä useamman nuoren väitettiin muuttuneen

24. György Péteri, Tiszotogátás és patronálás. Kádár ellenforradalma és a közgazdaságtudományi kutatások Magyarországon, 1957–1958. *Aetas* 21 (2006), 186–210; Sáská 2008.

25. Sáská 2008; István Koncz & Ferenc Pataki, Az Akadémia Pszichológiai Intézete. *Magyar Tudomány* 38 (1993), 99; Pléh 2010, 272–273.

26. Horváth 2012, 28–29.

27. Ferge 1998, 108; Péteri 2006, 186–210.

28. Zsuzsa Schriffert, A fiatalkorúakkal kapcsolatos büntetőpolitika és a gyermekvédelem alakulása 1945–1990 között. *Themis* (2008), 37–38, <http://www.ajk.elte.hu/file/Themis-2008December.pdf> (1.4.2014); Sándor Horváth, *Kádár gyermekei. Ifjúsági lázadás a hatvanas években*. Nyitott könyvműhely 2009, 65–69.

Nuorten aktiivinen rooli Unkarin kansannousussa järkytti poliittista eliittiä. Kuva: Péter Inkei. Flickr. Creative Commons lisenssi.

”kynniseksi ja välinpitämättömäksi” sekä menettäneen uskonsa tulevaisuuteen. Tällainen asenne (*beállitottság*) oli raportin kirjoittajan mukaan erinomainen maaperä ”luonnottomien moraalisten normien synnylle, vihamielisen porvarillisen ideologian vaikutukselle ja moraalisen rapion lisääntymiselle”.²⁹

Tulkinta nuorten valtionvastaisesta toiminnasta asetti lastensuojelun ongelmat teräväm-
pään valaistukseen. Näin raportti totesi suuren osan ”vastavallankumouksellisten terroristoiden tekijöistä, ryöstelijöistä ja loikkareista” olleen nuoria. Samalla kirjoittajat muistuttivat, että Neuvostoliiton 20. puoluekongressissa helmikuussa 1956 lastensuojelukysymykset olivat olleet merkittävässä roolissa. Toisin kuin Unkarin 5-vuotissuunnitelmassa (1956–1961) veljespuolueen 5-vuotissuunnitelmassa nämä asiat oli nostettu esiin.³⁰

Neuvoston operatiivinen komitea kartoitti kentän tilannetta vuonna 1959.³¹ Raportissa korostettiin vuoden 1945 jälkeisiä, sittemmin stalinismin aikana unohdettuja positiivisia aloitteita, jotka ymmärsivät lastensuojelun ”äärimmäisen suuren tärkeyden sosialismia rakentavassa maassa”. Nyt tätä politiikkaa oli raportin laatijoiden mukaan jatkettava, unohtamatta vaikean lähihistorian tuottamia haasteita:

Kaksi maailmansotaa, erityisesti jälkimmäinen, synnytti valtavaa tuhoa ihmisten hermojärjestelmille

29. MSZMP KB TKO 288 f. 33/1957/1. ö.e. Országos Gyermek- és Ifjúságvédelmi tanács állításáról, 1.

30. Ibid., 2.

31. MSZMP KB TKO 288f. 33/1959/7. ö.e. ”OGYIT” operatív bizottsága jelentése. A ”veszélyeztetett” gyermekekkel kapcsolatos problémák és intézmények.

ja eettisille persoonallisuuksille. Syntyi suuri joukko erilaisia mielen terveyden ongelmia sekä riippuvuuden, perversion ja patologisen rikollisuuden muotoja, jotka levisivät kansansairauksiksi.³²

Kentältä hankittuihin tietoihin vedoten kirjoittajat korostivat, että 80 prosenttia psykoterapiaklinikoilla hoidettavista lapsista kärsi vaikeasta perhetaustasta. Näissä perheissä väkivalta ja lasten kurittaminen oli yleistä. Tilanteen korjaamiseksi tarvittiin perheneuvontaa, ”syvällistä poliittista ja psykologista” valistusta. Lisäksi kirjoittajat korostivat tarvetta ammatillista lastensuojelua tilanteessa, jota luonnehti yhä vapaaehtoisten suuri määrä. Erityisesti vuonna 1957 Budapestiin perustetun nuorisovalvojen verkoston tueksi kaivattiin psykologista asiantuntemusta.³³

Myös Budapestin puoluekomitean kokouksissa kasvatusta ja lastensuojelua haluttiin tukea psykologisella asiantuntijatiellä.³⁴ Esimerkiksi huhtikuun 1960 kokouksessa lastensuojelutyöntekijä Dóra Járó kehotti dramaattiseen sävyyn ”tovereita ottamaan päiväjärjestykseen lasta koskevat psykologiset kysymykset”, erityisesti psykologisesti sivistymättömien vanhempien kasvattamisen. Näytti nimittäin siltä, että oli olemassa vanhempia, jotka pilasivat lapsensa niin, että nämä muuttuivat ”mahdottomiksi kasvat- ta”.³⁵

Járon puheenvuorossa perheasioita julkisen kontrollin piiriin nostava sosiaalihygieeninen ajattelu yhdistyi vuoden 1956 jälkeisen poliisidiskurssin artikulaatioihin, kun vastavallankumouksen aave yhdistyi ”huliganismiin” ja sen uhkaan:

Meillä on olemassa joukko nuoria, jotka hankkivat vastavallankumouksen aikana itselleen ase. Osalla näistä on ase yhä hallussa ja he pilottelevat sitä. Asekätkennöistä 54 prosenttia tekevät nuoret. On paljon sellaisia nuoria, joilla on ase. Ilmenee myös sellaista, että he perustavat vastavallankumouksellisia seuroja jne.³⁶

Psykologit osallistuivat aktiivisesti keskusteluun. Näin teki esimerkiksi Budapestin I. lastenklinikan psykologi, psykoanalyttisesti suuntautunut Péter Popper (1933–2010), joka halusi artikkelissaan (1962) osoittaa, mitkä olivat eri syistä ”rikkinäisen” perhemiljöön tuottamien haavojen seuraukset rikollisissa nuorissa. Vaikka Popper painotti sitä, että suurin osa tutkituista nuorista oli sotalapsia, hän korosti myös ”vuoden 1956 vastavallankumouksen” haitallisia lieveilmiöitä. Popperin mukaan näitä olivat ”perheen jäsenten loikkaaminen, avoin vastavallankumouksellinen kiihotus, antisemitismien ja nationalismien lisääntyminen sekä vahvan yhteiskunnallisen järjestyksen ja sosialistisen ideologian näennäinen, lyhytaikainen heikentyminen”.³⁷ Popper täydensi ajan vallitsevassa poliittisen järjestyksenpidon kielenkäytössä konstruoitua yhteiskunnanvastaan nuoren kuvaa psykologin käsittein.

Lastenlääkäri Pál Gegesi Kis ja psykologi Lucy M. Liebermann käsittelevät vuosina 1963 ja 1964 julkaistuissa artikkeleissaan lapsuus- ja nuoruusajan häiriökäyttäytymistä. Vuoden 1964 kirjoituksessa tekijät reagoivat vastikään uudistettuun sosialistiseen rikoslakiin ja erityisesti nuoren rikoksentehtävän yhteiskuntaan palauttamista koskeviin ”kauniisiin periaatteisiin”.³⁸ Oikeus-

32. Ibid., 1.

33. Ibid., 2–4.

34. Budapestin neuvoston toimeenpaneva komitea käsittelee 1963–1968 välisenä aikana 11 otteeseen lastensuojelukysymyksiä ja tuotti yhteensä 44 päätöslauselmaa. Horváth 2009, 83.

35. MSZMP Budapesti Végrehajtó Bizottságának ülési (XXXV.1.a.4.) 75. ö.e. 1960. április 25 ülése. A fiatalkorú bűnözés tapasztalatai és az ellene folyó harc helyzete Budapestben, 11–13.

36. Ibid., 9.

37. Péter Popper, Fiatalkorú bűnözök személyiségvizsgálatának néhány tapasztalata. *Pszichológiai Tanulmányok* IV (1962), 535, 533–547. Popper vertasi tutkimuksessaan 60 tutkintavankeudessa olevan nuoren persoonallisuutta Rorschach-testien avulla 40 neuroottiseen lapseen.

38. Pál Gegesi Kis & Lucy P. Liebermann, A nyomozási, vizsgálati és bírósági eljárások hatása bűncselekményt elkövetett gyermekek és fiatalkorúak személyiségére. *Pszichológiai tanulmányok* VI (1964), 517.

Pioneerileireillä kasvatettiin yhteiskunnallisen vastuunsa tuntevia kansalaisia. Aamulenkki kesällä 1961. Kuva: Khrisztian. Flickr. Creative Commons lisenssi.

järjestelmää kritisoiden he osoittivat, miten valitsevat kuulustelu- ja oikeudenkäyntitavat sisälisivät persoonallisuudeltaan häiriintynyttä, jo valmiiksi ”tunne-elämältään haavoittunutta” nuorta uhkaavia vaaroja. Esimerkiksi kuulustelutilanteessa oli yleistä, että kuulustelijat hyödynsivät nuoren emotionaalista epävarmuutta. Tällöin itse valtasuhteen dynamiikka aktualisoi jo aikaisemmin muodostuneen alemmuuskompleksin ja syyllisydentunnon nuoren ”eläessä uudelleen” ne dramaattiset tekijät ja vaiheet, jotka ”synnyttivät rikollisen teon”.³⁹

Kirjoittajat väittivät, että oikeuslaitos ja vanhemmat yleensä eivät osanneet toimia näiden lasten ja nuorten kanssa. Päinvastoin: he tuottivat näistä ”omia vihollisiaan”. Jos nuoret deviantit haluttiin parantaa, olisi heihin suhtauduttava lääkärin rationaalisuudella. Sekä lääkärin että

yhteiskunnan oli aika ajoon pakko turvautua ”radikaaleihin toimenpiteisiin”, mutta yhtä lailla molempien oli oltava tietoisia toimintatapojen aiheuttamista vaaroista. Vallitsevien käytäntöjen puutteet olisivat korjattavissa erityisesti psykologisten seikkojen huomioimisella.⁴⁰

Kirjoittajien lähtökohta oli häiriökäyttäytymisen ja abnormaalien persoonallisuuden (*rendellenes személyiség*) yhteys. He totesivat, että nuoren tai lapsen (alle 14-vuotiaan) suorittama rikos oli ”abnormaalien tunne-elämän ja poikkeavan persoonallisuuden kehityksen eräs vaihe ja ilmenemismuoto”.⁴¹ Psykologit pyrkivät perusta-

39. Ibid.

40. Ibid., 505, 510–511.

41. Ibid., 514–515.

maan asiantuntijamandaattinsa tälle yhteydelle: ongelmalliseksi tulkitun käyttäytymisen *medikalisoimiselle* ja näin siirtämiselle pois syyllistävän moralismin piiristä. ”Rendellenes személyiség” viittasi *patologiseen* persoonallisuusrakenteeseen, mutta myös *järjestyksen* vastaiseen käyttäytymiseen. Näin aikaisemmin poliittisesti vaarallisen konstruoidusta toiminnasta muodostui psykologien artikuloimana poikkeavan ja hoitoa vaativan *persoonallisuuden* piirre.

Vuoden 1963 artikkelissa kirjoittajat valaisivat lapsuus- ja nuoruusajan poikkeavaa käyttäytymistä lukuisin tapausesimerkein.⁴² Kirjoittajista erityisesti Liebermann keskusteli taustansa vuoksi myös psykoanalyttisen perinteen kanssa argumentoiden holistisen, sosiaalipsykiatrisesti orientoituneen ajattelutavan puolesta. Vaikeiden lasten kanssa käytiin eräänlaista ”johdattelevaa keskustelua”, jossa ei pyritti ”suggeroinnin tapaan” suostuttelemaan lasta tekemään asioita toisin, vaan johdattamaan hänet vapaaehtoisesti soveltamaan niitä hyviä asioita, joita terapeutti esitti. Freudilaista psykoanalyysia kritisoiden terapiassa ei siten pyritty ”tukahdutetun tiedostamattoman” paljastamiseen, sillä useimmiten reaalisen ympäristön aiheuttama henkinen väkivalta tiedettiin ”liiankin hyvin”.⁴³

Kirjoittajien edustama psykoterapia-näkemys tavoitteli lapsen sisäisen miljöön ja ulkoisen ympäristön yhteensovittamista. Mielen dynamiikan ymmärtämisen ja yksilöllisten reagoitapojen selvittämisen avulla pyrittiin siihen, että lapsi itse omilla ”lapsen keinoillaan” kykenisi saamaan järjestyksen sisäisen ja ulkoisen maailman välisiin suhteisiin. Tämä vaati kuitenkin myös interventiota lapsen sosiaaliseen ympäristöön, psykologintyön artikuloitumista sosiaalityön kaltaiseen toimintaan: ”hyvässä, järjestyksessä nykyisyydessä menneisyyden unohtaminen voi alkaa”.⁴⁴

Lopuksi kirjoittajat korostivat myös kehitteillä olevan Kádárin ajan kasvatusneuvolan vanhempien valistamiseen liittyvää modernia tieteilistä rationaliteettia:

Vanhempaa *pitää* opettaa ja – toistan [sic!] – *on opetettava siten*, että hän todella sisäistää kuulemansa opit kaikessa täydellisyydessään, kokonaisvaltaisesti. Hänelle on opetettava, mihin lapsella on mahdollisuuksia missäkin kehityksen vaiheessa, kuinka paljon hän tarvitsee liikuntaa, leikkiä, viihdykettä; miten paljon iloa, kehumista, kunnioitusta ja kannustusta hän tarvitsee, jotta kehityshäiriöitä ei synny.⁴⁵

Lastenhoitoa rationalisoimassa

Sosialistisen Unkarin suosituin naistenlehti *Nők lapja* (suom. Naisten lehti) kertoi maaliskuussa 1968, että Budapestin 15. kaupunginosassa oli toiminut kasvatusneuvola jo 10 vuotta. Kirjoittajan, vuonna 1958 kasvatusneuvolan perustaneen psykologi Lajos Székelyn mukaan vapaaehtoisin ammattilaisvoimin toteutetun työn päämääränä oli ennaltaehkäistä (biologisesti) terveiden, mutta yhteisöön vaikeasti sopeutuvien lasten ”turmelusta”.⁴⁶

Kasvatusneuvolan hoitoideologiaa esittelevän populaarin lehtiartikkelin julkaiseminen oli hyvin ajankohtaista, sillä 1960-luvun loppuvuosina kasvatusneuvolajärjestelmä kehittyi osaksi sosialistisen Unkarin perhe- ja sosiaalipolitiikan käytäntöjä.⁴⁷ Juuri vuonna 1968, Semmelweis-yliopiston 1. lastenklinikan psykologin Péter Popperin johdolla, valmistuivat kasvatusneuvolatyön ammatilliset suuntaviivat ja Budapestin

42. Pál Gegesi Kis & Lucy P. Liebermann, Általános magatartási rendelleneségek gyermekkorban. *Magyar Pszichológiai Szemle* XX (1963), 4. Artikkelin perustui Semmelweis-yliopiston 1. lastenklinikan kasvatusneuvolassa saatuihin kokemuksiin. Käytännössä kirjoittajat ammensivat neuvolan arkiston potilaskertomuksista pyrkien osoittamaan kaikki keskeiset ongelmat, joita perheessä, koulussa ja yhteiskunnassa lasten ja nuorten suhteen sosialismissa sillä hetkellä oli.

43. Ibid., 43–44.

44. Ibid., 43–45.

45. Ibid., 43.

46. Sajnos a felnőttek nem szeretnék discsérni. Nevelési tanácsadó a XV. kerületben. *Nők Lapja* 30.3.1968.

47. Annabella Horányi & Véra Kósáné Ormai, A nevelési tanácsadás hazai történeti előzményei. *Pedagógiai szemle* 38:12 (1988), 1123–1135; Haney 2002, 119–130.

kaupungin puoluekomitea, joka oli koko 1960-luvun esiintynyt erityisesti lastensuojelun saralla varsin aloitteellisena, määräsi pakolliset psykologiset koulukypsyystestit kasvatusneuvoloiden tehtäväksi.⁴⁸

Kasvatusneuvolaverkoston kehityksen kannalta keskeinen organisaattori Annabella Horányi sijoittaa neuvolan juuret 1950-luvun lopulla syntyneeseen tarpeeseen ammatillistaa lastensuojeluongelmien hoitoa. Horányin mukaan 1957 perustetun nuorisovalvojaverkoston piirissä oli huomattu, että sosiaaliset ongelmat vaativat psykologista osaamista. Aluksi vapaaehtoisvoimin organisoituneet kasvatusneuvolapsykologit vastasivat tähän haasteeseen.⁴⁹ Kasvatusneuvolaverkoston synnyttämisessä psykologien ja kasvatustieteiden toimijoiden informaali toimijuus olikin olennaisessa roolissa.

Lyne Haney on tarkastellut unkarilaista kasvatusneuvolaan sosialistisen Unkarin ”maternalistisen” hyvinvointipolitiikan kontekstissa, erityisesti äiteihin ja äitiyteen kohdistuvan tuen ja tarkkailun instituutiona. Haneyn mukaan tähän nousi tarve 1960-luvun lopun merkittävien, äitiyttä tukevien valtion tulonsiirtojen myötä.⁵⁰ Kádárin ajan sosiaalipolitiikan syntyä tutkineen historioitsija Sándor Horváth mukaan aikalaiset käsittivät neuvolan yhtenä ratkaisuna myös huliganismin ennaltaehkäisyn ongelmaan. Horváth osoittaa myös, että vuoden 1956 jälkeen erityisesti Rákosin ajan haavojen korjaamiseksi lanseerattu paternalistinen sosiaalipolitiikka tarkoitti eri asioita valtion tasolla ja paikallisesti. Kun puolue päätti vuosikymmenen myötä perhepoliittisista tulonsiirtoista ja sosialistista kulutusta edistävästä hintatuista, paikallisen sosiaalipolitiikan alaan kuului nyt myös sosialismissa olemassa oleviksi tunnustettujen ongelmien, oirehtimisten ja ”haitallisten elämäntilanteiden” (*hátrányos helyzet*) korjaaminen ja lievittäminen.⁵¹

Kasvatusneuvolan piirissä tapahtunut vuoro-vaikutus tarjosi myös kriittisen näkökulman yhteiskunnan prosesseihin. Tämä näyttäytyi yksit-

täisten lasten elämänkohtaloita kronikoivissa tapaushistorioissa. Useissa julkaisuissa psykologit kuvasivat lapset instituutioiden ja olosuhteiden kylmyyden ja toimimattomuuden seurauksena kärsivinä uhreina, joiden kohtelu kertoi psykologisen intervention tarpeesta, mutta myös yhteiskunnan tilasta. Kuvausten tyyli oli varoittava, paikoin hyvin moralisoiva ja tunteisiin vetoava. Lopuksi tarkastelen yhden julkaistun tapauskuvauksen kautta psykologien ammattikunnan lastensuojeluun ja kasvatukseen liittyviä pyrkimyksiä.

Gegesin ja Liebermannin tapaan Budapestin Semmelweis-yliopiston 1. lastenkliniikalla työskennellyt psykoterapeutti Nóra Németh kuvasi tapaustutkimuksessaan (1960) sairaalaan tuotua kuusi ja puolivuotiaasta tyttöä, joka painoi alle yhdeksän kiloa. Tyttö oli sekä fyysisesti että psyykkisesti ”kuihtunut”, mikä oli diagnoosin mukaan ennen kaikkea vakavan masennuksen seurausta. *Piroska* oli elänyt maaseudulla kahden eri kasvattiperheen hoidossa ja lastensuojelun valvonnassa, näiden vakavasti laiminlyömä-

48. Unkarilaisen kasvatusneuvolan hoitoideologian peruspilarit olivat terapian ja diagnostiikan yhdistyminen sekä kasvatuksen ja psykologian metodinen yhteensulautuminen. Horányi & Kósáné Ormai 1988; Anna Kende, *Konfliktusok kapcsolatok. Educatio* 17: 3 (2008), 347.

49. Annabella Horányin haastattelu 17.9.2013 (tekijän hallussa).

50. Haney 1999, 99–112. Näitä kansainvälisestikin varsin avokätisiä perhepoliittisia tulonsiirtoja olivat vuonna 1969 voimaan tulleet kolmen vuoden ajan kaikille samansuuruisena maksettava lastenhoitoraha (*Gyermekgondozási segély - GYES*) ja jo seuraavana vuonna pakettiin lisätty, enintään kolmesti vuodessa maksettava harkinnanvarainen ”kasvatusavustus” (*Rendkívüli nevelési segély, RNS*). Haneyn mukaan erityisesti RNS:n harkinnanvaraisuus tuotti ”hyvän” ja ”huonon” äidin kategorioita ja leimoja, kun sosiaalityöntekijät, holhousviranomaiset ja psykologit kohdistivat huomionsa kodin- ja lastenhoidon rationaalisuuteen.

51. Sándor Horváth 2012, 61–63. Ks. myös Judit Bíró, *Felajts és megbocsátás. Szempontok a normasértő jelenségek köre kiejelölő érvrendszer és beszédmodok 1945 után Magyarországi történetéhez. Belügyi szemle* 47:6 (1999), 83.

nä. Syömishäiriöinen tyttö oli ”pelästytetty” ja varovaisesti kontaktia ottava lapsi, joka pienimmänkin jännityksen seurauksena alkoi oksentaa.⁵²

Psykologi kertoi seikkaperäisesti pian heikkouttaan influenssaan kuolleen lapsen lyhyen elämän vaiheet. Avioliiton ulkopuolella vuonna 1953 syntyneen Piroksan biologinen äiti oli ollut ”moraalitonta ja rappiollista elämää viettänyt työläisnainen”, joka jo raskauden aikana oli ollut ”hermostunut”. Lapsen syntymän jälkeen äidiltä ei tullut maitoa ja tytär oli jo kymmenen päivän ikäisenä otettu valtionholhoukseen.⁵³

Molemmat kasvatusperheet olivat turvottomia paikkoja. Ensimmäisessä perheessä hautausmaan vartijana työskennellyt isä oli lyönyt alle kolmevuotiaista tyttöä ruoskalla (*ostor*) tämän kieltäytyttyä syömästä. Näin Piroksa tuotiin kolmevuotiaana lastenkotiin, mutta ahtauden vuoksi hänet luovutettiin iäkkäille kasvatusvanhemmille, maaseudun ”yksinkertaisille ihmisille”, jotka paikallisen lastensuojeluviranomaisen mukaan halusivat todella ”antaa kaiken mitä tyttö tarvitsi”, sillä tämä muistutti luusyöpään kuollutta aikaisempaa kasvattitytärtä.⁵⁴

Myös uusi perhe osoittautui lapselle haitalliseksi ympäristöksi. Kävi ilmi, että uusi kasvatusäiti⁵⁵ löi tyttöä ruokahaluttomuuden takia, mikä psykologin mukaan vahvisti emotionaalista torjuntamekanismia, oksentamista. Terapian aikana, lapsen maalatessa vesiväreillä, paljastui myös uusi traumatisoiva tapahtumasarja. Tytön ollessa sairaalassa maaseudulla kasvatusäiti oli tullut eräänä päivänä katsomaan tyttöä ja kertanut ”haudanneensa elävältä” perheen kissanpentu, koska ne söivät liikaa. Itsekin syömishäiriöinen tyttö ei ollut enää halunnut mennä kotiin. Sijaiskodin pelonsekaisessa ilmapiirissä tyttö vetäytyi itseensä tullen emotionaalisesti ”täysin orvoksi”.

Eräänä päivänä tytön tapausta maaseudulla hoitanut lastensuojeluvirkailija saapui vierailulle. Psykologi Németh suhtautui virkailijaan hyvin kriittisesti. Moralisoivaan sävyyn hän tulkitsi tä-

män saapuneen ”ilmeisesti vain varmistamaan, että hän ei ole vastuussa P:n tilanteesta”. Sosialistisen yhteiskunnan instituutioiden toimimattomuutta kriittisesti tarkastellut psykologi syytti viranomaista oman selustan suojelemisesta ja vääristä motiiveista, sillä tämä oli vain ”lääkärin ilmiannon pelossa” siirtänyt tytön pois huonoilta kasvattivanhemmilta. Tytön kohtaaminen virkailijan kanssa oli psykologin mukaan todiste lapsen syvästä epäluottamuksesta aikuisia ja heidän valtaansa kohtaan: ”Hyvästellessään nainen teki liikkeen, aivan kuin silittääkseen P:n päätä. Tähän P reagoi täysin ennen kokemattomalla tavalla hypäten syrjään ja paeten terapeutin luo.”⁵⁶

Pitkäkestoisen psykoterapian ja fyysisen kuntoutuksen aikana tilanne alkoi ennusteista huolimatta kehittyä hyvään suuntaan, rajut psykosomaattiset oireet vähenivät ja tyttö muuttui hyväntuuliseksi ja vapautuneeksi. Positiivinen muutos ei kuitenkaan poistanut huonoa lähtötillannetta, primäärin tunnesiteen kehittymättömyyttä. Tätä useat uudet äitiehdoikkaat eivät lapsen omista aikuisiin kohdistuneista aloitteis-

52. Nóra Németh, Teljes érzelmi elárvulás következtében létrejött általános sorvadás. *Pszichológiai tanulmányok* II (1960), 653.

53. Ibid., 660. Äidin kohtalo paljastui lukijalle vasta tarinan loppupuolella. Piroksan kuoltua biologinen äiti oli ”kaikkien yllätykseksi” ilmestynyt kasvatusneuvolaan pyytämään psykologilta apua tyttärensä hautauskulujen kattamiseksi. Psykiatrin mielestä skitsofreenikon merkkejä osoittanut äiti (”joka oli kiinnostunut vain siitä kuka maksaisi hautauskulut”) oli tällöin kertonut taustastaan. Eräänä varhaisena aamuna vuonna 1953, äidin kävellessä töihin paikalliseen sementtitehtaaseen, humalainen mies oli maannut tämän väkisin tien varrella ojassa.

54. Ibid., 654–655.

55. Psykologin mukaan tämä oli ulkoisesti hyvinvoivalta vaikuttava 50-vuotias nainen, jonka ”hiukset olivat värjätyt ja kasvot sekä kädet hyvin hoidetut”. Tästä huolimatta hän oli hyvin ”primitiivinen, ailahteleva kansannainen”. Hänen aikaisempi aviomiehensä oli ollut ”brutaali juoppo ja sairas ihminen”, kun nykyinen sitä vastoin oli kaikin puolin kunnollinen, puolueen paikallisneuvoston talolla töissä ja sen lisäksi palontorjuntaupseeri.

56. Németh 1960, 657–661.

ta huolimatta kyenneet kompensoimaan. Vaikka lapsi siirrettiin päiväkotiin, jossa hänelle kyettiin psykologin sanoin ensimmäistä kertaa luomaan ”rakastava ympäristö”, hän kuoli pian traagisesti influenssa-epidemiaan.

Psykologin kertomus kuvasi yhdeksän kuukauden aikana tapahtunutta, vääjäämättömältä tuntuvaa prosessia ja päättyi korostamaan erityisesti kahta selittävää tekijää. Huolimatta periytyvän sairauden tai jo kohdussa tapahtuneen biologisen trauman mahdollisuudesta, ensisijaiset syyt Piroskan kohdalla olivat ulkoiset, toisin sanoen ”haitallinen ympäristö” oli riistänyt lapselta kehitysprosessin kannalta ratkaisevina hetkinä mahdollisuuden terveeseen äiti-lapsi-suhteeseen. Psykologi koetteli kirjoituksessaan yhteiskunnan moraalia. Niin sijaisvanhemmat ja lastensuojeluviranomaiset kuin lääkärikin olivat täydellisesti epäonnistuneet.

Psykologian ja politiikan diskurssit

Judit Bírón mukaan johtavat poliitikot Unkarissa olivat 1960–1970-luvulla erityisen herkkiä kahdelle yhteiskunnalliselle ongelmalle: alkoholismille ja nuorten ”vaaranalaisuudelle”. Lastensuojelu olikin sosialistisen hyvinvointipolitiikan jo varhain tematisoima päämäärä, jonka objekteja olivat ”moraalisesti vaaranalaiset” ja ”hermostuneet” lapset, epäonnistuneen sosialisointin ja rikkinäisten perheiden uhrin.⁵⁷

Unkarilaiset historioitsijat ovat kiinnittäneet huomiota myös Kádárin järjestelmän normaaliutta ja epänormaaliutta tuottavan diskurssin ja vuoden 1956 jälkeen muotoutuneen sosialistisen konsumerismin ja sen ”keskiluokkaisen” ihmishanteen yhteyksiin. Yhteiskunnassa ilmenevä häiriökäyttäytyminen oli mahdollista selittää marginaaliseksi ilmiöksi, joka ei kunnon sosialistia koskettanut. Bíró väittääkin, että Kádárin järjestelmä oli raskauttavalla tavalla ”sokea ongelmille, jotka se itse oli synnyttänyt”.⁵⁸

Yksinomaan poliittisen eliitin preferensseistä kertovien lähteiden valossa asia kuitenkin näyttää yksipuoliselta. Vuoden 1956 jälkeen uudel-

leen organisoituneiden psykologien intressejä, toimijuutta ja diskurssia paikallisen sosiaalipolitiikan kontekstissa tarkasteltaessa käy ilmi, että sosialistisessa yhteiskunnassakin tunnustettiin olevan ongelmia ja psykologit saivat mandaatin tarttua näihin. Vaikka vallan ja psykologian diskurssit kietoutuivat yhteen, on niitä tarkasteltava myös erillisinä, sillä huolimatta sosialistisesta toimintaympäristöstä psykologit pyrkivät liittymään myös osaksi laajempaa toisen maailmansodan jälkeistä psykologian kenttää. Tämä näkyi esimerkiksi toistuvasti viljellyissä kielikuvissa emotionaalisesti hylätyistä lapsista, sosiaalisesti rikkinäisistä perheistä ja kylmistä äideistä. Äitiyden kontrolli ja ”laadunvalvonta” oli kuulunut Yhdysvalloissa käynnistyneen *Child Guidance*-liikkeen kasvatustieteen rakentamisen keskiöön jo 1920–1930-luvulta lähtien.⁵⁹

Psykologi Nóra Németh perusteli väitteensä useiden aikalaistensa tapaan viittaamalla brittiläisen psykiatrin ja psykoanalyttikon, itsekin unkarilaisesta objektisuhdekoulukunnasta vaikutteita saaneen John Bowlbyn (1907–1990) tutkimuksiin. Bowlby korosti varhaisen tunnesiteen tärkeyttä ja äiti-lapsi-suhteen psykologis-biologista perustaa. Äiti-lapsi-suhteen korostuminen terveen kehityksen ehtona unkarilaisten psykologien ajattelussa kertoikin puolueen väestö- ja perhepolitiikkaa tukevan (konservatiivisen) roolin ohella erityisesti liittymisestä toisen maailmansodan jälkeisen kansainvälisen psykologian yleisiin paradigmoihin, joissa myös varhaisen laitoshoidon (*hospitalisaatio*) kritiikki oli vahvaa.⁶⁰

57. Bíró 1999, 80–83.

58. Ibid., 81.

59. Kathleen W. Jones, *Taming the Troublesome Child. American Families, Child Guidance & the Limits of Psychiatric Authority*. Harvard University Press 1999, 174–177.

60. Inge Bretherton, *The Origins of Attachment Theory*. John Bowlby and Mary Ainsworth, *Developmental Psychology* 28 (1992), 759–775.

Unkarilaisessa kasvatustieteiden ideologiassa ennaltaehkäiseväksi tarkoitettu kasvatustieteiden yhdistyminen psykodiagnostiikkaan ja psykoterapiaan. Jo 1960-luvun alussa julkaistuissa teksteissä korostui myös perheen olosuhteisiin vaikuttamaan pyrkivä sosiaalipsykiatrinen eetos. Neuvoloiden hoitoideologia pyrki ajan myötä lisääntyvästi rakentamaan myös oman psykoanalyttisen perinteen varaan, joka muun muassa klassisesta freudilaisuudesta poiketen uskoi kasvatuksen merkitykseen ja korosti, usein yhteiskuntakriittiseen sävyyn, sosiaalisen ympäristön merkitystä.⁶¹ Samaan aikaan on muistettava, että kasvatustieteiden oli vain pieni osa lastensuojelun kenttää, jonka keskeisiä sosialismin aikaisia instituutioita olivat suuret, usein ahtaat lastenkodit. Neuvolapsykologien intresseissä oli ennaltaehkäistä lasten sijoittumista näihin.

Sosialistisessa Unkarissa perheiden valistaminen ja kontrolli artikuloitui myös osaksi sosialistisen persoonallisuuden rakentamista, jossa lastensuojelulla ja asiantuntijavetoisella perhepolitiikalla oli oma erityinen roolinsa. Kuten psykodynaamisesta ajattelusta edustanut lastenpsykiatri Júlia György (1896–1977) kirjoitti Budapestin kaupungin neuvoston lastensuojeluosaston sisäiseen käyttöön tarkoitettuun opaskirjassa (1971), kasvatustieteiden pyrki siihen, että ”lapselta tulisi psyykkisesti kykenevä elämään, taistelemaan ja muuttamaan *inhimilliseksi ihmiseksi*”⁶². Tämä oli sosialistisen kasvatustieteiden ideologista kuvastoa, johon myös psykologian kentällä merkittävää informaalia valtaa käyttäneen Júlia Györgyn kaltainen, itäisen Keski-Euroopan politiikan vuoristoradoilla pitkään elänyt psykologian ammattilainen saattoi sitoutua.

Abstract: Psychology and the politics of child protection after 1956 in Hungary

Hungary in the early 1950s, led by Stalin’s “best pupil” Mátyás Rákosi, was a faithful follower of the Soviet line. This was manifested in the fields of culture and science. Thus, most of the psychological research was labelled ideologically dangerous bourgeois pseudo-science. After the death of Stalin, followed by Khrushchev’s anti-Stalinist critique and the policies of “peaceful coexistence”, a science-political opening was experienced in the Eastern Bloc. In addition to sociology, cybernetics and Mendelian genetics, psychology was rehabilitated and introduced into the centrally directed communist academic system.

In Hungary, the bad memory of Rákosi’s dictatorship was added with the experience of the 1956 revolution and its violent suppression. After 1956, one-party dictatorship was forced to change the methods of governing. Social and economic policies were adopted to legitimize the system and to build a kind of a paternalist welfare state. In this task, psychological expertise was needed. The article investigates the discourse of child- and educational psychologists in the late 1950s and early 1960s. Child protection was a high political priority for the Hungarian Socialist Workers’ Party. It was one of the fields in which psychological expertise was articulated and used as a tool to adapt people to Socialist society.

Keywords: psychology, child protection, socialist state, Hungary, 20th century

61. Zsuzsanna Vajda, A Budapesti pszichoanalitikusok rendhagyó nézetei a gyermeki természetéről és a nevelésről. *Magyar pedagógia* 96 (1996), 333.

62. Júlia György, Adalékok a Nevelési tanácsadás pszichológiához. Fővárosi Tanács VB Oktatási Főosztály Nevelőotthoni és Ifjúságvédelmi Osztálya. Közlemények 4. Országos Pedagógiai Múzeum és Könyvtár, Budapest 1971.